

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

TIBBIY DISKURSDA EVFEMIZM VA DISFEMIZM: NAZARIY CHEGARALAR, TASNIF MEZONLARI VA PRAGMATIK VAZIFALAR

Atamirzaeva Maxliyo Xabibullayevna
Qo‘qon universiteti Andijon filiali, o‘qituvchi

Annotatsiya

Maqolada tibbiy diskursda kasallik nomlarini ifodalash bilan bog‘liq evfemizm va disfemizm hodisalari nazariy-pragmatik jihatdan tahlil qilinadi. Evfemizm, disfemizm, tabu, stigma va nutqiy muloyimlik tushunchalari o‘zaro bog‘liq holda izohlanadi. Rasmiy klinik protokollar, ochiq tibbiy manbalar hamda Instagram, Telegram va WhatsApp tipidagi raqamli diskurslar uchun tasnif mezonlari taklif etiladi. Tahlil natijasida evfemizm kommunikativ xavfni yumshatishi, disfemizm esa bemor shaxsini stigmatik bahoga aylantirishi ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: tibbiy diskurs, evfemizm, disfemizm, tabu, stigma, kasallik nominatsiyasi, pragmatika.

ЭВФЕМИЗМ И ДИСФЕМИЗМ В МЕДИЦИНСКОМ ДИСКУРСЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ГРАНИЦЫ, КРИТЕРИИ КЛАССИФИКАЦИИ И ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ

Атамирзаева Махлиё Хабибуллаевна
Кокандский университет, Андижанский филиал, преподаватель

Аннотация

В статье рассматриваются эвфемистические и дисфемистические способы номинации заболеваний в медицинском дискурсе с теоретико-прагматической точки зрения. Понятия эвфемизма, дисфемизма, табу, стигмы и речевой вежливости анализируются во взаимосвязанном аспекте. Предлагаются классификационные критерии для официальных клинических протоколов, открытых медицинских источников, а также цифровых дискурсов, таких как Instagram, Telegram и WhatsApp. В результате анализа установлено, что эвфемизм способствует смягчению коммуникативного риска, тогда как дисфемизм может превращать личность пациента в объект стигматизированной оценки.

Ключевые слова: медицинский дискурс, эвфемизм, дисфемизм, табу, стигма, номинация болезни, прагматика.

EUPHEMISM AND DYPHEMISM IN MEDICAL DISCOURSE: THEORETICAL BOUNDARIES, CLASSIFICATION CRITERIA, AND PRAGMATIC FUNCTIONS

Atamirzaeva Maxliyo Khabibullayevna
Kokand University, Andijan branch, Lecturer

Abstract

The article examines euphemistic and dysphemistic strategies of disease naming in medical discourse from a theoretical and pragmatic perspective. The concepts of euphemism, dysphemism, taboo, stigma, and linguistic politeness are analyzed in their interrelated framework. Classification criteria are proposed for official clinical protocols, open-access medical sources, as well as digital discourses such as Instagram, Telegram, and WhatsApp. The analysis reveals that euphemism mitigates communicative risk, whereas dysphemism may transform the patient's identity into a stigmatized evaluation.

Keywords: medical discourse, euphemism, dysphemism, taboo, stigma, disease nomination, pragmatics.

Tibbiy diskurs inson hayoti, sog‘ligi, tashxis, davolanish va o‘lim ehtimoli bilan bog‘liq bo‘lgani uchun yuqori emotsional hamda axloqiy mas‘uliyatga ega. Bir kasallik nomi klinik hujjatda aniq diagnostik birlik bo‘lsa, bemor bilan muloqotda u qo‘rquv, uyat, umid yoki ijtimoiy chetlatish signali bo‘lishi mumkin. Shu sababli kasallik nominatsiyasini faqat terminologik masala sifatida emas, balki semantik, pragmatik va lingvomadaniy hodisa sifatida o‘rganish zarur. O‘zbekiston Sog‘liqni saqlash vazirligi portalidagi “Klinik protokollar va standartlar” bo‘limi rasmiy tibbiy diskursni ajratish uchun muhim manba sanaladi [7]. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti yuqumli bo‘lmagan kasalliklarning asosiy guruhlari sifatida yurak-qon tomir kasalliklari, saraton, surunkali nafas yo‘llari kasalliklari va diabetni ko‘rsatadi [8]. Ushbu

maqolaning maqsadi tibbiy diskursda evfemizm va disfemizm chegaralarini belgilash, ularni tasniflash mezonlarini aniqlash hamda pragmatik vazifalarini amaliy misollar orqali yoritishdan iborat.

ASOSIY BO‘LIM

Allan va Burridgega ko‘ra, evfemizm ijtimoiy jihatdan nomaqbul yoki noqulay ifodaning yumshoqroq muqobili sifatida ishlatiladi [1, 11-b.]. Demak, evfemizm oddiy sinonim emas, balki kommunikativ xavfni kamaytiruvchi nutqiy tanlovdir. Masalan, “saron” o‘rniga “og‘ir dard”, “ruhiy kasallik” o‘rniga “ruhiy holatida muammo bor” deyish ayrim vaziyatlarda evfemistik strategiya bo‘lishi mumkin. Disfemizm esa neytral birlikni qo‘pol, kamsituvchi yoki tahdidli shaklga almashtiradi; u salbiy konnotatsiyani kuchaytiradi [1, 26-b.]. “Jinni”, “telba”, “yarim o‘lik”, “fou”, “taré” kabi birliklar kasallikni tashxisdan ko‘ra shaxsga qaratilgan bahoga aylantiradi.

Tabu bu jarayonlarning semantik ildizidir. Allan va Burridge kasallik, o‘lim va tanaviy holatlar ko‘plab madaniyatlarda tabu maydoniga kirishini ta’kidlaydi [2, 1-b.]. Goffman stigma tushunchasini shaxsning ijtimoiy obro‘cini pasaytiruvchi belgi sifatida talqin qiladi [4, 3-b.]. Brown va Levinson nazariyasida esa “face” insonning omma oldida saqlamoqchi bo‘lgan ijtimoiy qiyofasidir [3, 61-b.]. Shuning uchun tibbiy muloqotda ideal uslub tashxisni yashirish emas, balki aniq termini bemor sha’nini saqlovchi izoh bilan yetkazishdir. “Sizda diabet bor” degan jumla aniq bo‘lsa, “bu boshqariladigan surunkali holat, davolash rejasini birga tuzamiz” degan qo‘shimcha kommunikativ jihatdan himoyalovchi vazifani bajaradi.

Bu o‘rinda *orthophemism* tushunchasi ham zarur: u na haddan tashqari yumshatadi, na qo‘pollashtiradi, balki me‘yoriy va aniq nomlashni beradi. “Depressiya tashxisi qo‘yilgan bemor” iborasi klinik aniqlikni saqlaydi; “jinni” esa tibbiy nom emas, balki stigmatik yorliqdir. Demak, evfemizmning ijobiyligi mutlaq emas: agar u tashxisni butunlay noaniqlashtirsa, bemorning xabardor qaror qabul qilish huquqiga zarar yetkazadi. Disfemizm ham faqat lug‘aviy qo‘pollik bilan emas, balki shaxsni kasallik orqali past maqomga tushirishi bilan belgilanadi.

Tibbiy diskursdagi nominatsiyalarni tasniflashda olti mezon muhim: semantik maydon, nominatsiya darajasi, baholash belgisi, adresatga ta’sir, diskurs turi va madaniy motiv. Semantik maydon bo‘yicha saraton, ruhiy salomatlik, OIV/VIH-SIDA, diabet, semizlik va yurak-qon tomir kasalliklari alohida guruhlanadi. Nominatsiya darajasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri termin, umumlashtiruvchi nom, metafora, diniy-axloqiy formula yoki haqoratli yorliq bo‘lishi mumkin. Baholash belgisi esa neytral, yumshatuvchi, salbiy-emotsional, haqoratli va ambivalent birliklarni ajratadi. Masalan, “og‘ir dard” bir kontekstda hamdardlikni kuchaytirsa, boshqa kontekstda fatalistik kayfiyatni kuchaytirishi mumkin.

Birinchi guruh – terminologik neytrallash. Rasmiy protokollarda “kasal odam” o‘rniga “bemor”, “davolanayotgan shaxs”, “klinik holat”, “xavf omili” kabi birliklar qo‘llanadi. Bu holatda evfemizm emotsiyani yashirish emas, balki ilmiy aniqlik va betaraf munosabatni ta’minlash vositasidir. Fransuz rasmiy manbalarida “personnes vivant avec le VIH” shakli insonni virus nomi bilan ayniylashtirmasdan, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni bildiradi [10]. Santé publique France OIV/VIHni immun tizimiga ta’sir qiluvchi virus sifatida izohlaydi va qo‘rqituvchi metaforadan ko‘ra biologik tushuntirishga tayanadi [9].

Ikkinchi guruh – yumshatuvchi umumlashtirish. O‘zbek kundalik nutqida “saron” o‘rniga “yomon kasallik”, “bedavo dard”, “og‘ir dard” kabi birliklar uchraydi. Fransuz tilida bunga “longue maladie” ifodasi yaqin turadi. Ular bemor va yaqinlarining ruhiy holatini asrashga xizmat qilsa-da, shifokor hujjatida diagnostik aniqlikni pasaytiradi.

Uchinchi guruh – metaforik ifoda. Lakoff va Johnson metaforani tajribani anglash va tashkil etish vositasi deb talqin qiladi [5, 5-b.]. “Kasallik bilan kurashish”, “dardni yengish”, “lutter contre le cancer” kabi birliklar motivatsion kuchga ega, biroq Sontag kasallik metaforalari bemorni ortiqcha ijtimoiy bosim ostida qoldirishi mumkinligini ko‘rsatadi [6, 3-b.].

To‘rtinchi guruh – disfemistik tamg‘alash. “Jinni”, “telba”, “sidaïque”, “gros malade” kabi so‘zlar tashxisni emas, shaxsga nisbatan salbiy hukmni ifodalaydi.

Raqamli diskursda bu birliklar yanada murakkablashadi. Qora lenta, yig‘layotgan emoji, “duodamiz”, “Alloh shifo bersin”, “courage” yoki “soutien” kabi reaktiv formulalar kasallik nomini bevosita almashtirmasa-da, uning atrofida emotsional maydon yaratadi. O‘zbek muloqotida diniy tasalli ko‘proq, fransuz ommaviy diskursida esa sekulyar qo‘llab-quvvatlash formulalari faolroq bo‘lishi kutiladi. Shu bois tahlilda faqat so‘zning lug‘aviy ma‘nosi emas, balki kim tomonidan, kimga, qaysi vaziyatda va qanday niyat bilan aytilgani ham hisobga olinadi.

Amaliy kodlashda to‘rt xil vaziyat farqlanadi. Birinchisi – shifokor tashxisni bemorga yetkazadigan institutsional vaziyat; bu yerda aniqlik birinchi shart, lekin ohang muloyim bo‘lishi kerak.

Ikkinchisi – bemorning o‘z tajribasini ifodalashi; bunday nutqda kuchli metafora yoki keskin ibora ichki og‘riqni ko‘rsatishi mumkin. Uchinchisi – qarindosh yoki yaqin kishining hamdardlik nutqi; unda “dardiga davo topsin”, “duodamiz”, “sabr bersin” kabi formulalar ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash vazifasini bajaradi. To‘rtinchisi – ommaviy yoki anonim izoh; unda “jinni”, “yuqumli”, “xavfli odam” kabi yorliqlar bemorni ijtimoiy xavf manbai sifatida ko‘rsatib, diskriminatsiyani kuchaytiradi. Shu farqlash bir xil so‘zning turli kontekstlarda turlicha pragmatik kuchga ega bo‘lishini ko‘rsatadi. Masalan, bemorning “bu dard meni yeb bitiryapti” deyishi o‘z kechinmasini kuchli ifodalashdir; jurnalistning “dard uni yeb bitirdi” deyishi esa drammatizatsiya va sensatsion ohangni kuchaytirishi mumkin.

Manba ishonchliligi ham alohida mezon hisoblanadi. Rasmiy sahifalarda terminning standart shakli va profilaktik mazmuni ustun turadi; blogpost va izohlarda esa tezkor ta‘sir, emotsiya va auditoriyani jalb qilish birinchi o‘ringa chiqadi. Shuning uchun korpus tahlilida rasmiy nomlash bilan xalqona, diniy, metaforik va haqoratli nomlash bir darajada aralashtirilmaydi. Har bir birlik o‘z diskurs muhitida baholanadi: klinik matnda “semizlik” neytral tashxis bo‘lishi mumkin, ommaviy izohda “semiz kasal” esa kamsituvchi yorliq vazifasini oladi.

Evfemizmning birinchi vazifasi himoyalovchi vazifadir: u og‘ir xabarni yumshatadi, bemor va qarindoshlar bilan muloqotdagi keskinlikni kamaytiradi. Ikkinchi vazifa – ijtimoiy moslashtirish: “nogiron” o‘rniga “imkoniyati cheklangan shaxs” yoki fransuz tilidagi “personne en situation de handicap” shakli shaxsni faqat cheklov orqali emas, vaziyat orqali tushuntiradi. Uchinchi vazifa – institutsional neytrallik: rasmiy hujjatda bahosiz, aniq termin tanlanadi. Disfemizm esa emotsional portlash, masofa yaratish, qo‘rqitish yoki kamsitish vazifasini bajaradi. Raqamli diskursda hashtag, emoji va qisqa izohlar kasallik nomining pragmatik kuchini o‘zgartiradi: “cancerfighter” qo‘llab-quvvatlash belgisi bo‘lishi, “bechora” kabi izoh esa achinish orqali bemorni passiv obyektga aylantirishi mumkin. Shuning uchun tahlilda muallif pozitsiyasi – shifokor, bemor, qarindosh, jurnalist yoki anonim kommentator – alohida belgilanadi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, tibbiy kommunikatsiyada eng maqbul yo‘l aniq termin va evfemistik hamdardlik muvozanatidir. Shifokor “saraton” so‘zini butunlay yashirmasligi, lekin tashxisni izchil, tushunarli va qo‘llab-quvvatlovchi ohangda yetkazishi kerak. Ommaviy axborot vositalari kasallik nomini sensatsion qo‘rquv obyektiga aylantirmasligi, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari esa bemor shaxsini tashxis bilan tenglashtirmasligi lozim. Ayniqsa, ruhiy salomatlik mavzusida ehtiyotkorlik zarur, chunki stigmatik nom davolanishga murojaat qilish istagini pasaytirishi mumkin.

XULOSA

Tibbiy diskursda evfemizm va disfemizm kasallik nomlarini ifodalashning qarama-qarshi, ammo o‘zaro uzviy bog‘liq strategiyalari sifatida namoyon bo‘ladi. Evfemizm kommunikativ jarayonda tabu, stigma hamda “face-threat” xavfini kamaytirishga xizmat qilib, bemorning psixologik holatini muhofaza qilish, uning sha‘ni va qadr-qimmatini saqlashga yo‘naltiriladi. Aksincha, disfemizm kasallikni qo‘pol, keskin yoki kinoyaviy ifodalar orqali berib, ko‘pincha ijtimoiy tamg‘alash va salbiy baholashni kuchaytiradi. Shu jihatdan ushbu ikki strategiya nafaqat lingvistik, balki ijtimoiy-pragmatik hodisa sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, rasmiy klinik diskursda terminologik aniqlik va standartlashgan ifodalar ustuvor bo‘lib, bunda ilmiy aniqlik kommunikativ maqsaddan yuqori turadi. Biroq ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlar diskursida, aksincha, emotsionallik, diniy tasalli, qo‘rquv, xavotir yoki kinoya kabi pragmatik omillar kuchayadi. Bu esa kasallik konseptining turli diskurslarda turlicha verbalizatsiya qilinishini tasdiqlaydi.

Mazkur tadqiqot doirasida taklif etilgan mezonlar o‘zbek va fransuz tibbiy diskurslarini qiyosiy o‘rganish uchun mustahkam metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Xususan, evfemizm va disfemizmning semantik, pragmatik va lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash orqali kasallik konseptining til va madaniyatdagi ifodalanish mexanizmlari chuqurroq ochib beriladi.

Amaliy jihatdan esa quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi: rasmiy hujjatlarda maksimal aniqlikni ta‘minlovchi ilmiy terminlardan foydalanish; bemor bilan muloqotda esa aniq termini qo‘llagan holda unga qo‘shimcha ravishda izohlovchi va qo‘llab-quvvatlovchi ifodalarni kiritish; ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda esa stigmani kamaytiruvchi, inson markazidagi (person-centered) ifodalardan foydalanish zarur.

Bunday yondashuv tibbiy axborotning aniqligini saqlab qolgan holda bemorning huquqlari, sha‘ni va ruhiy xavfsizligini ta‘minlashga xizmat qiladi hamda zamonaviy tibbiy kommunikatsiya madaniyatini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Allan K., Burrige K. Euphemism and dysphemism: Language used as shield and weapon. – New York: Oxford University Press, 1991. – 263 p.
2. Allan K., Burrige K. Forbidden words: Taboo and the censoring of language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2006. – 303 p.
3. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some universals in language usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
4. Goffman E. Stigma: Notes on the management of spoiled identity. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1963. – 147 p.
5. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
6. Sontag S. Illness as metaphor. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 1978. – 87 p.
7. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. Klinik protokollar va standartlar [Elektron resurs]. – URL: <https://gov.uz/oz/ssv/pages/klinik-qo-llanmalar>
8. World Health Organization. Noncommunicable diseases [Electronic resource]. – 25 September 2025. – URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases>
9. Santé publique France. VIH/sida [Ressource électronique]. – Mis à jour le 9 décembre 2025. – URL: <https://www.santepubliquefrance.fr/infections-sexuellement-transmissibles/vihsida>
10. Haute Autorité de Santé. Infection par le VIH [Ressource électronique]. – URL: https://www.has-sante.fr/jcms/p_3058431/en/infection-par-le-vih
11. Institut national du cancer. Les cancers: parcours de soins et professionnels de santé [Ressource électronique]. – URL: <https://www.cancer.fr/>